

NOTES LÈXIQUES SOBRE TRES CARTES CATALANES DEL SEGLE XIII

Jesús Alturo i Perucho

De la col·lecció diplomàtica del Reial Monestir de la Mare de Déu d'Alguaire referent als segles XII i XIII que tenim preparada, destaquen pel seu interès filològic tres cartes redactades íntegrament en català que reproduïm més avall. Totes tres pertanyen al darrer quart de la tretzena centúria i consten haver estat expedides a Barcelona, Lleida i Alguaire respectivament. La primera va adreçada pel jueu Moisès Ravaya als recaptadors del bovatge, a qui ordena en nom del rei d'eximir d'aquest tribut els homes de l'Hospital de Jerusalem o aquells que tinguin algun bé pel susdit orde així com prescriu de retornar tot allò que ja haguessin percebut d'aquests.

La segona lletra, la dirigeix l'escrivà reial Pere Marquès a la priora del convent d'Alguaire a qui requereix, tot recordant-li l'obligació que en té, que aplegui per al rei el forment, ordi i altre blat en general que el bisbe i el capítol de Lleida diuen no rebre de cap dels termes del domini santjoanista d'Alguaire i li mana alhora que el guardi a disposició del monarca i que faci una escriptura per duplicat de tot el blat que reculli, una per als delmers dels clergues i l'altra per a ella.

La tercera i última carta, l'envia el comanador d'Alguaire Pere de Figueres a Ramon de Casserres, castellà del mateix lloc, per tal de prevenir-lo que no transfereixi el feu d'Alguaire que té per l'Hospital a cap persona sospitosa a l'orde i l'adverteix que si ho feia procedirien contra ell.

Pel que fa a l'edició hem seguit el criteri de mantenir-nos el màxim de fidels possible a la grafia original. Només ens hem permès la llibertat de regularitzar l'ús de majúscules i minúscules, d'emprar l'apòstrof, el guionet i el punt volat, i de puntuar i accentuar el text d'acord amb les normes actuals així com separar els mots que apareixen units en els pergamins.

Heus ací, doncs, les lletres.

A

Barcelona, 24 de febrer de 1279

Hoc est translatum fideliter factum quarto nonas madii anno Incarnationis Christi M^o CC^o LXX° nono a quadam littera in papito scripta cuius tenor talis est:

Als molt amats e 1/ honrats a tots los culitors del bouatge als quals aquestes presens seran demostrades de mi en Mossé Rauaya saluts e honor ab appareylament de tot seruii. Dic-uos 2/ e us man de part del seynor rey que als homens qui del Espital sien en viles o en castels o en terme d'aquels o en qualsque locs sien no demanets bouatge de res que tenguen 3/ del Espital ni de moble ni d'alous que aien si aquel alou és dins terme del Espital. Encara us dic e us man que a nuyl hom de qualque seynoria sia no demanets bouatge de neguna honor 4/ que tenga per l'Espital. E si deguna de les coses damunt dites res auets pres de .ix. dies de la intrada del mes de juyn qui passat és enzà que. l seynor rey féu manament que 5/ cessen de demanar bouatge als homes del Espital, tetetz-ho a cascu d'aquels qui pres o aiats.

Datum Barchinone VI° kalendas marcii, anno Domini M^o CC^o LXX° VIII° 6/
Ego Aparicius de Sancto Martino, notarius publicus Ilerdensis, ut testis subscribo. 7/

Ego Bernardus de Tarrega, notarius publicus Ilerdensis, ut testis subscribo. 8/

Sig + num mei Saluatoris de Bayona, norarii publici Ilerdensis, qui hoc transcripsit.

B

Lleida, 11 de juliol de 1285

Nouerint universi quod in presencia mei notarii et testium infrascriptorum ad hoc specialiter conuocatorum, Guillelmus Boniol de domo domini regis obtulit quandam litteram sigillatam, per alfabetum 1/ diuisam, fratri Iacobo de Sala Noua, comendatori de Algayra, cuius tenor talis est:

A la noble e molt honrada la prioressa d'Algayra de mi en P. Marquès, escriuà del seynor rey, 2/ salut e amors ab apareylament de tot seruii. Com a aquests

afers, les quals lo seynor rey ha, toçs los homens de la sua terra, així clerges com lecs, sien tenguts per dret 3/ e per usage d'acórer e d'aiudar a ell, en aquest cas per definiment d'els e de la terra, e.l seynor rey age requestç e aempratç lo bisbe e.l capítol e.ls altres clerges del bisbat 4/ de Leyda que li presten a aquests afers e el a segurar-lus-o a bastantment e els a açò metre alongaments e defuytes per les cals potiat esse lo seynor rey en gran peryll per la gran 5/ neçessitat en què és, per açò prec-uos e us requir de part del seynor rey que uós encontinent uistes les presens emparetç e façatç emparar en loch del seynor rey e de mi,a qui 6/ a donat son loch, tot lo forment, ordi e altre blat, lo qual lo bisbe ne.l capítol ne.ls clerges ne neguns d'els agen ne prenen ne deyen reebre en Algayra ne en sos termens 7/ ne en altres lochs uostres. Lo qual forment, ordi e altre blat tengatç ben justat e ben gardat en tal manera que .l senyor rey e yo per ell lo puscam auer com justat sia a tota 8/ hora que .l uuylam. E de tot lo blat, forment, ordi e altre blat que uós pendretç ne empararetç sia feyt .i. escrit partit per lletres entre uós e .ls delmers dels clerges, del 9/ qual escrit agen ells .i. e uós altre. E açò menatç diligentment en tal manera que .l seynor rey uos age què grayr.

Scriptum Ilerde Vº idus iulii, anno Domini Mº CCº LXXX. quinto. 10/

Qua litera lecta dicto comendatori, predictus Guillelmus Boniol fuit protestatus quod ipse monebat dictum comendatorem et ei e etiam ex parte domini regis et dicti Petri Marquesii firmiter 11/ mandabat quod ipse teneret enparatam totam decimam tam frumenti quam ordey et auene et cuiuslibet bladii, quam venerabilis dominus episcopus Ilerdensis siue canonici eiusdem 12/ loci debebant recipere in omnibus locis sue predictae baiulie de Algayram quo usque dominus rex uel Petrus Marquesii predictus supradictum mandatum per suas literas per ceterum 13/ nuncium reuocasset. Mandauit ei etiam ut omnia et singula que in suprascripta litera continebantur firmiter obseruaret taliter ut de hiis a domino rege posset merito conlauda 14/ ri. Et manduit etiam ex patre domini regis mihi notario infrascripto ut tam de predicta protestacione quam de omnibus aliis supradictis ei facerem publicum instrumentum.

Quod est actum 15/ pridie idus iulii, anno Domini Mº CCº LXXXº quinto, regnante domino rege Petro.

S + num Guillelmi Boniol predicti, qui hoc presens instrumentum mandato domino regis et Petri Marquesii 16/ predicti feci et mandau i scribi. S + num Borracii de Lena. S + num Dominici Secanela, testium. 17/

Frazer P. de Figeres, vicarius ecclesie de Alguayra, notaritis publicus eiusdem loci, hoc scribi iussit et hoc sig + num fecit.

C

Alguaire, dilluns 18 de gener de 1289

Nouerint uniuersi quod die Lune que fuit videlicet quinto decimo kalendas februarii anno Domini millesimo ducentesimo octuagesimo octauo in presencia mei Arnaldi Sartre, notarii de Algayra, pro ffratre Petro de Figeres, vicario et no-

tario publico eiusdem loci, et testium infra 1/ scriptorum ad hoc specialiter conuocatorum et rogatorum, Arnaldus de Sarrat et Raymundus Rubey, paciarii de Algayra, obtulerunt seu dederunt nobili Raimundo de Casserres, castlano de Algayra, quasdam literas per alfabetum diuisas et sigillatas 2/ cum sigillo fratris Petri de Figeres, comendatoris de Algayra, in circuitu cuius sigilli erant hec litere: S. ffratris Petri de Figeres, tenor quarum literarum talis est:

Al molt noble e honrat en Ramon de Casserres, castlà d'Alguayra, 3/ de nós ffrare. P. de Figeres, comanador d'Algayra, salut e bona amor. Sapiatz que nós auem entès que uós uoletz vendre ho metre peyora ho liurar ho obligar el feu d'Algayra per certa cantitat d'aure, el cual feu uós tenitz 4/ per l'Ospital. De la cal cosa nós nos maraueylam molt que uós el dit feu uuylatz vendre ni metre peyora ne liurar ne obligar a nuyll hom sens fadiga couinent que a nós no agatz feyta un con(?)nós siam apareylatz, uós 5/ feen a nós primerament fadiga couinent, ho de fermar la dita obligació a uós per raó de fadiga e de seyoria ho de retenit el dit feu, així com costum és de Cataluya, vós venen ho meten peyora ho liuran el dit feu a persona 6/ qui sie escontrasemble de uós de paratge e de riquesa e de poder així com dret sie ne fer-ho degatz. Pregam-uos així com podem e sutz pena del dit feu del part del seynor maestre de l'Ospital e de la prioressa e del couent d'Alguayra uos 7/ deym e us manam que uós el dit feu no venatz ne donetz ne metatz peyora ne liuretz ne ogliuertz a neguna perssona qui a nós sie sospitosa ne sobrerera ne per què nostra seyoria se'n pogués meynscabar ne nostros homens ne lur bēns 8/ ne fossen agreugatz; la cal cosa si uós faitz, facietz-ho a greuge e a força e a contrast e a despet de l'Ospital, e nós enantariem contra uós així com de dret fos.

Datum en Algayra XV kalendas februaryi, anno Domini M^o CC^o LXXX° octauo. 9/

De qua oblacione predictarum literarum dicti paciarii de mandato comendatoris predicti mandauerunt michi A^o Sartre notario supradicto facere publicum instrumentum ut hec possent ostendi per ffratres Hospitalis dicto R^o Casserres si necesse fuerit suo loco et tempore 10/ presentibus Dominico d'Arbul et Bernardo de Sarrat, sartore llerde, et Berengario Pelegri et Petro de Tormeda, uicinis de Algayra, et Galcerendo Çatore testibus ad hoc specialiter conuocatis.

Ego Arnaldus Sartre, qui de mandato notarii publici infrascripti hoc 11/ scripsi et hoc sig^o num feci. 12/

Ffrater Petrus de Ffigeres, vicarii ecclesie de Alguayra notarius publicus eiusdem loci, hoc scribi iussit et hoc sig^o num fecit

Glossari

- a* prep. a A,2; B,3
ab prep. amb A,2
acórrer v. tr. socórrer, prestar auxili B,4
açò pron. açò B,5
(aemprar) [aempratç] v. tr. sol·licitar ajuda B,4
(afer) [afers] m. afer, empresa B,3
(agreugar) [agreugatz] v. tr. agreujar, perjudicar C,9
aiudar v. tr. ajudar B,4
així adv. així
 així...com: tant...com B,3
 així com: tal com C,7
Algayra [Alguayra] top. Alguaire B,2, C,3
(alongamen) [alongamens] m. allongament, dilació B,5
alou [alous] m. alou, propietat A,4
(al) [als] contracció de la preposició *a* amb l'article *els* A,1
altre [altres] adj. determ. altre B,4,7
altre pron. determ. altre B,10
(amar) [amats] part. pass. de amar usat com adj. benvolgut A,1
amor [amors] f. benvolença B,3; C,4
apareylament [appareylament] m. aparellament, acompanyament A,2; B,3
(apareylar) [apareylatz] v. tr. apatellar, preparar C,5
aquel adj. demostr. aquell A,4
(aquel) [aquells] pron. demostr. aquell A,3
aquest [aquests, aquestes] adj. demostr. aquest A,2; B,3,4
auer [a, agatz, age, agen, aiatz, aien, auem, auets] v. aux. i tr. haver, tenir A,4,5,6; B,4,7,8,10; C,5. *Vide* haver
aure m. or C,4
a bastantment loc. adv. a bastament B,5

(bē) [béns] m. bé, riquesa C,8
ben adv. ben B,8
bisbat m. bisbat B,4
bisbe m. bisbe B,4
blat m. blat B,7
bona adj. bona C,4
bouatge [bouatje] m. bovatge¹ A,2,3

cal [cals] adj. relat. qual B,5; C,5. *Vide* qual
cantitat f. quantitat C,4

¹ Per a algunes precisions respecte a aquest tribut veegin-se les nostres «Notes lèxiques de llatí medieval i de català antic en documents relatius al bovatge» dins *Anuario de Filología* (en curs de publicació).

capítol m. capítol B,4
cas m. cas, circumstància B,4
cascú pron. distr. cascú A,6
Casserres top. Casserres C,3
(castel) [castels] m. castell A,3
castlà m. castellà C,3
Cataluya top. Catalunya C,6
certa adj. deter. certa, determinada C,4
cessar [cessen] v. tr. cessar, posar fi a A,6
(clerge) [clerges, clergues] m. clergue B,3,9
com adv. *vide* així
com conj. com que, quan B,3,8
comanador m. comanador C,4
com(?) variant de *com* C,5
a contrast loc. prep. oposadament a, a despit de C,9
cosa [cosas] f. A,5; C,5
couent m. convent C,7
couinent adj. convenient, oportú C,5
cual adj. relat. qual C,4. *Vide* qual
(culitor) [culitors] m. recaptador A,2
custum m. costum C,6

d' forma elidida de la preposició *de* A,3
damunt adv. damunt A,5
de prep. de A,2
definiment m. defensa B,4
(defuyta) [defuyres] f. defugiment, evasió, excusa B,5
(deure) [degatz] v. tr. deure C,7
deguna adj. cap A,5. *Vide* negun
del contracció de la prep. *de* i l'article *el* A,2
(delmer) [delmers] m. delmer B,9
demanar [demanets] v. tr. demanar A,3,6
(demostrar) [demostrades] v. tr. mostrar, exhibir A,2
a despet de loc. prep. a despit de C,9
(dia) [dies] m. dia A,5
diligentment adv. diligentment B,10
dins prep. dins A,4
(dir) [deyen, deym, dic, dit, dita, dites] v. tr. dir A,2,5; B,7; C,5,6,8
(donar) [donat, donetz] v. tr. donar B,7; C,8
dret m. dret B,3

e conj. i A,1
el [les] article definit masculí. el B,3
(el) [els] pron. pers. ell B,4

ell [ells] pron. pers. ell B,4,10
emparar [emparatetç, emparetç] v. tr. requisar B,6,9
en prep. en A,3; C,9
en m. en A,2
(enantar) [enantaríem] v. intr. procedir contra algú C,9
encara adv. a més d'això A,4
encontinent adv. tot seguit B,6
(entendre) [entès] v. tr. oír, assabentar-se C,4
entre prep. entre B,9
enzà que conj. des que A,5
escontrasemble adj. parell, igual C,7
escrit m. escrit B,9
escrivà m. escrivà B,2
Espital m. Hospital A,3. *Vide* Ospital
esse [és, fos, fossen, seran, sia, siam, sic, sien] v. aux. cop. i intr. ésser A,2,3,4; B,5; C,5,7,9
fer [facatç, facietz, faitz, feen, feyt, feyta] v. tr. fer A,5; B,6,9; C,5,6,7,9
fadiga f. fadiga, dret de prelatió del senyor a recuperar una propietat que l'emfiteuta volgués transferir C,5
fermar v. tr. fermar, confirmar C,6
feu m. feu C,4
Figeres top. Figueres C,4
a força loc. prep. oposadament C,9
forment m. forment B,7
frare m. frare C,4

(gardar) [gardat] v. tr. guardar B,8
gran adj. gran B,5
grayr v. tr. agrair B,10
a greuge loc. prep. en perjudici de C,9

(haver) [ha] v. tr. haver, tenir B,3. *Vide* auer
ho conj. o C,4
ho pron. ho A,6
hom [homes, homens] m. home A,3,4,6
honor m. o f. honor, consideració A,2
honor f. honor, possessió llogada de per vida A,4
honrat [honrada, hontats] adj. honrat, honorable A,2; B,2; C,3
a tota hora que conj. sempre que B,9

intrada f. entrada, començament A,5

(justar) [justat] v. tr. arreplegar B,8
juny m. juny A,5

l' forma elidida de l'article *el* B,4
'l forma elidida de l'article *el* A,5
la [les] article definit femení la A,5
(lec) [lecs] m. llec, laic B,3
(letra) [letres] f. lletra B,9
Leyda top. Lleida B,5
li pron. pers. li B,5
liurar [liuran, liuretz] v. tr. lliurar, transferir, C,4,6,8
lo [los] article definit masculí el A,2; B,4. *Vide* el
lo pron. pers. el B,8
(loc) [locs] m. lloc, indret A,3
loch m. lloc, representació B,7
en loch de loc. prep. en representació de B,6
lur adj. poss. llurs C,8
lus pron. pers. los B,5

maestre m. mestre, superior d'un orde militar C,7
(manar) [man, manam] v. tr. manar A,3; C,8
manament m. manament A,5
en tal manera que conj. de manera que B,8
(maraueylar-se) [nos maraueylam] v. refl. meravellar-se, sorprendre's C,5
(menar) [menatz] v. tr. menar, portar un assumpte B,10
mes m. mes A,5
metre [metatz, meten] v. tr. posar
 metre alongamens: donar allargs B,5
 metre defuytes: donar excuses B,5
 metre peyora: donar com a penyora C,4
meynscabar v. intr. menyscabar, sofrir detriment C,8
mi pron. pers. mi A,2
moble m. béns mobles A,4
molt adv. molt A,1
Mossé Moisès A,2

'n forma elidida del pronom en C,8
ne conj. ni B,7
ne conj. o C,5
neçessitat f. necessitat, destret B,6
(negun) [neguna, neguns] adj. indef. cap A,4; B,7
ni conj. ni C,5
ni conj. o A,4
no adv. no A,3
noble adj. noble B,2
nós pron. pers. de majestat nós C,4
(nostro) [nostros] adj. poss. nostre C,8

nuyl [nuyll] adj. no cap A,4; C,5

o conj. o A,3

o pron. ho A,6; B,5. *Vide* ho

obligació f. obligació, compromís C,6

obligar [obliguetz] v. tr. obligar, comprometre un bé a favor d'altri C,4,8

ordi m. ordi B,7

Ospital m. Hospital, orde militar religiós C,5. *Vide* Espital

paratge m. paratge, noblesa de llinatge C,7

de part de loc. prep. en nom de A,3

(*partir*) [partit] v. tr. partir, dividir B,9

(*passar*) [passat] v. intr. passar, transcórrer el temps A,5

pena f. pena, càstig C,7

(*pendre*) [pendretç, prenen, pres] v. tr. requisar A,5; B,7,9

per prep. per A,5

persona [persona] f. persona C,6,8

peryll m. perill B,5

peyora f. penyora C,4

(*poder*) [podem, pugués, poriat, puscam] v. tr. poder B,5,8; C,7,8

poder m. poder C,7

(*pregar*) [pregam] v. tr. pregar, demanar C,7

(*presen*) [presens] adj. sust. present, lletra A,2

(*prestar*) [presten] v. intr. assistir, ajudar B,5

primerament adv. primerament C,6

prioressa f. priora B,2

qual [quals] pron. rel. qual B,7. *Vide* cal i cual

qualque...sia [qualsque...sien] adj. ind. qualsevol A,3,4

que pron. rel. que A,3

que conj. que A,3

qui pron. rel. qui A,3

Ramon Ramon C,3

per raó de loc. prep. a causa de C,6

Rauaya Ravaya A,2

reebre v. tr. rebre B,7

requir [requestç] v. tr. requerir B,4,6

res pron. res A,3

retenir v. tr. retenir C,6

retre v. tr. retre, restituir A,6

rey m. rei A,3

riquea f. riquesa C,7

salut [saluts, salutç] f. salutacions A,2; B,3; C,4

(saber) [sapiatz] v. tr. saber C,4
se pron. refl. es C,5
segurar v. tr. assegurar, encertir B,5
sens prep. sense C,5
seruï m. servei A,2
seynor m. senyor A,3
seynoria [seyoria] f. senyoria, domini, A,4; senyoria, autoritat C,6
si conj. si A,4
sobrerera adj. sobrerera. Dit d'una persona *non grata*. C,8
son [sos] adj. poss. son B,2,7
sospitosa adj. sospitosa C,8
sotz prep. sota C,7
sua adj. poss. seva B,3

(tenir) [tenga, tengatç, tenguen, tenguts, tenitz] v. tr. tenir A,3,5; B,3,8; C,4.
 v. pass. estar obligat a B3
terme [termens] m. terme A,3; B,7
terra f. terra, país B,3
tot [tota, toçs, tots] adj. tot A,2; B,3,8

(ueer) [uistes] v. tr. veure B,6
un adv. on, per la qual cosa C,5
(uoler) [uoletz, uuylam, uuylatz] v. tr. voler B,9; C,4,5
uôs pron. pers. vós B,6
(uostre) [uostres] adj. poss. vostre B,8
us pron. pers. us A,3
usage m. usatge, costum de dret B,4

vendre [venatz, venen] v. tr. vendre C,4,6,8
(vila) [viles] f. vila A,3

yo pron. pers. jo B,8